

378
Т33

Міністерство освіти України
Криворізький державний педагогічний університет
Кафедра педагогіки і методики трудового
та професійного навчання

**ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ТРУДОВОЇ ТА
ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МОЛОДІ**

Збірник наукових праць
Випуск 2

Кривий Ріг
1999

РУЧНА ХУДОЖНЯ ПРАЦЯ ЯК ЗАСІБ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ШКОЛЯРІВ

Під впливом соціально-економічних змін на Україні відроджується культурна спадщина народу. Потяг до самостійної творчості відкриває широкі можливості для розвитку народного мистецтва. В наш час особливо зріс інтерес до різних видів ручної праці, які мають художнє значення. Серед багатьох художніх ремесел, пов'язаних з обробкою тих чи інших матеріалів, особливе місце займає художня обробка деревини.

Деревина - найбільш доступний матеріал, її обробка не вимагає особливого технологічного оснащення. Навчитись працювати з деревиною під силу кожному. Тому художнє ремесло, пов'язане з обробкою деревини, є одним з популярних і провідних ремесел, пов'язаних з традиціями українського народного декоративно-прикладного мистецтва. Українські майстри широко використовували натуральну красу деревини, будували з неї палаци і церкви. З деревини робили човни, меблі, посуд та інші предмети домашнього вжитку, оздоблювали будівлі, паркани. Вироби українських майстрів відрізняються багатством декоративної обробки, різноманітністю прийомів виконання.

Особливе місце в художній обробці деревини займає різьблення. В архітектурі різьбленням прикрашали слухові вікна, карнизи дахів, ворота, хвіртки. Різьбленням прикрашали і приміщення. Кожен майстер знаходив особливі прийоми і мотиви прикрас.

Крім геометричного різьблення, найбільш поширеного, зустрічається рельєфне, наскрізне і накладне. Мотивами прикрас слугували квіти, листки, плоди, риби, звірі, фантастичні істоти: русалки, дракони, водяні та інші. Різьблення широко застосовувалось для прикрас бойових та торговельних кораблів. Геометричним та плоскорельєфним різьбленням оздоблювались прялки, рубелі, кухлі, сільниці, шафи, намисники, ступи та інше. Деколи в одному і тому ж предметі поєднувалось-різьблення з розписом, розпис з інкрустацією.

Точіння деревини є одним з розповсюджених видів художньої обробки деревини. Токарні вироби відрізняються красою та

лаконічністю форм, ідеальною поверхнею, можливістю ритмічно пов'язувати вузли, а головне - швидкістю при виготовленні. За застосуванням вони можуть бути як конструктивними, так і декоративними. Досить-таки часто одна і та ж деталь одночасно є і конструктивною, і декоративною. Токарні деталі і вироби отримали застосування в архітектурному оздобленні меблів.

Мистецтво мозаїки, пов'язане з художнім оздобленням дерев'яних виробів, було відоме ще єгиптянам, які парадні меблі і різні предмети побуту: крісла, стільці, ліжка, скрині та інші - прикрашали наборами, складеними з різних порід деревини, слонової кістки, дорогоцінних металів, фаянсу та кольорових паст.

Таким чином, коріння ручної художньої праці сягає глибини віків і сьогодні має важливе значення для відродження культури наших предків.

Загальноосвітню школу України необхідно вважати головною ланкою залучення молоді до національної культури, мистецтва, традицій і звичаїв народу. Важливим свідченням, що характеризує відродження національної культури, творчих традицій народу, є тенденція зростання залучення школярів до традиційних видів декоративно-прикладного мистецтва. Невід'ємною складовою частиною цього процесу є естетичне виховання і трудове навчання школярів, залучення до гуртків художньої та технічної творчості.

Естетичне виховання направлене не тільки на формування у дітей естетичного смаку, почуттів і емоційного відношення до навколишнього середовища, але воно й активізує думку, розвиває творчі здібності до трудової діяльності. Декоративно-прикладне мистецтво - один з найбільш розповсюджених і доступних видів мистецтва.

В програмах трудового навчання, в додаткових розділах вводяться народні промисли: різьблення по деревині, ліплення, фарбування, плетіння з лози та інші. Це дає можливість проведення змістовних, цікавих і профорієнтаційно направлених уроків трудового навчання.

Ще Я.А. Коменський звертав увагу на те, що освіта буде повною, якщо розум обробляється для мудрості, мова - для барвистості, руки - для мистецького виконання необхідних в житті дій. Ці три речі - розум, дія і мова - є ціллю життя.

Звичайно, недостатня кількість інструментів, обладнання, сировини ставить під сумнів виконання програми з трудового навчання, але озирнувшись довкола ми бачимо природну сировину,

яка втілюється в художні образи. Перетворення їх художником в твори мистецтва: посуду, скла, кісточок з плодів, глини, тирси - це творчий процес. Художньо перетворений предметний світ набуває нових властивостей, впливає на настрій, емоційний стан людей. Під час проведення уроків трудового навчання з художньої обробки матеріалів панує творчий настрій в учнів. Кожен з них бажає зробити "своє я", тому що це його власний задум, розробка, орнамент. Творче бажання в кожного учня повинне втілюватись в життя, мати своє відображення в об'єкті праці.

Пізнавальна діяльність людини продовжується все життя і не закінчується з отриманням атестату чи диплому про ту чи іншу освіту.

Відомий японський художник Хірошігі писав, що він тільки в 70 роках повністю зрозумів, що таке малювання, відчув себе дійсно художником.

Навколишній світ барвистий, колоритний, і любов до нього ми повинні прививати учням під час роботи в майстернях. Вчитель повинен допомогти учневі поєднати барви текстури з художнім образом. Звичайно самому вчителю потрібна спеціальна підготовка, щоб проводити уроки художньої праці або керувати гуртком декоративно-прикладного мистецтва. Він повинен терпеливо вести учнів до мети, підтримувати стійку цікавість до занять і ні в якому разі не відбивати бажання творити.

Зрозуміло, що тяжкі економічні умови переживає не тільки держава, але й народна освіта. Вихід існує з кожної ситуації. В містах проводять планове поновлення декоративних дерев. Промислового значення ця деревина не має, а художнє - досить велике. Коли відполірувати деревину береста, то це текстура приємна на погляд, тверда за механічними та фізичними властивостями і добра для обробки на деревообробному верстаті. Ясен, шовковиця та інші породи деревини теж необхідно використовувати при роботі в майстернях. Знання декоративних якостей і можливостей матеріалів, із яких складається витвір прикладного та декоративного мистецтва, є необхідним етапом у підготовці до виконання роботи. Способи обробки матеріалів - це засоби розвитку образного мислення. Чим глибше вивчення і краще розуміння властивостей матеріалів, тим вільніше використання їх в різних технічних прийомах для вирішення художньо-композиційних задач. Освоєння кожного нового технічного прийому художньої обробки матеріалу розширює образотворчу "мову", абстрактне міркування учнів, збільшує арсенал

творчих задумів учнів, полегшує пошук найбільш виразних та адекватних за змістом художніх форм та кольорових поєднань.

Високе відчуття матеріалу, тонко продумане відношення до вибору способу художньої обробки - це творчий успіх учнів у декоративно-прикладному мистецтві на уроках художньої праці, глибоке знання якостей матеріалів і методів його обробки.

Народне мистецтво зберігає притаманну йому образотворчу мову. В творах народного мистецтва досить часто як художній засіб виступає сама сировина з її характерною фактурою, відтінком, кольором. Але ж для удосконалення необхідного ефекту, потрібно вивчити матеріал і освоїти техніку його художньої обробки що дозволить дістати із матеріалу всю притаманну йому виразність, красу і декоративність.

Важливо, щоб в процесі навчання учні твердо засвоїли одне із головних положень декоративно-прикладного мистецтва - взаємообумовленість практичної користі і краси предмету. Це стосується будь-яких виробів декоративно-прикладного мистецтва: знарядь праці, предметів побуту, а також всієї матеріальної культури. Тому художня праця учнів є одним з невід'ємних компонентів розвитку особистості, поєднання розумових здібностей з практичними вміннями.

Спостерігаючи за навколишнім середовищем, виконуючи малюнки для їх переведення на матеріал, школярі навчаються спостерігати, аналізувати натуру, відшукувати в ній непомітні на перший погляд естетичні сторони, риси. Це вміння по-особливого бачити і сприймати світ - один з компонентів естетичної оцінки оточуючої дійсності. Зрозуміло, що природа є не тільки красою для сприймання, але вона дає сировину, предмет праці, декоративній творчості. В руках дітей звичайна солома стає конструкцією, дошка з сучками та мохом перетворюється в художній сюжет. Справа в тому, що художня обробка матеріалів розвиває фантазію учнів. Під час ручної художньої праці учні пізнають красу праці, задоволення від результату своєї діяльності. На цих заняттях елементи естетичного виховання тісно пов'язані з трудовими і їх неможливо розрізнити, коли йде розвиток художніх навичок.

Під час роботи йде поєднання творчих задач з необхідністю оволодіння прийомами специфічних ремесел і набуттям деяких визначених трудових навичок.

В процесі художньої обробки деревини, металів та інших матеріалів відпрацьовується точність, витримка, акуратність та

головне - координація рухів. Наприклад, при виконанні тригранно-виїмчатого різьблення необхідно, щоб різець рухався точно по лінії розмітки (маються на увазі лінії орнаменту).

При підготовці матеріалу для обробки теж необхідно затратити деякі фізичні та розумові зусилля. Тому художня праця розвиває фізичну силу. Досить-таки часто в учнів на уроках праці виникає бажання копіювати вже відомий орнамент або малюнок (це теж нормальне явище). У народному мистецтві винайдений і засвоєний одним майстром новий прийом, передається іншим майстрам.

Займаючись художньою працею, школярі мимовільно знайомляться з сучасними досягненнями в галузі техніки та технології обробки матеріалів. Це необхідно, оскільки основу декоративно-прикладного мистецтва складає ручна праця. Успіхи при виконанні виробів формують у дітей впевненість у своїх силах. Вони стають більш рішучими перед новим видом діяльності. У них виховується готовність до власного прояву творчості в інших видах праці.

Естетична дія процесу створення виробів декоративно-прикладного мистецтва починається від сприймання зразків і продовжується в роботі над ескізом, кресленням, малюнком задуманого виробу. Цей вид діяльності змінюється в духовно-практичній - виготовлення безпосередньо виробу, де поєднується інтелектуальні зусилля з творчим, розумовим процесом. В результаті зміни видів праці людина відчуває внутрішнє, духовне задоволення, фізичні і духовні здібності особистості приносять радість творчості під час художньої ручної праці.

Специфічною педагогічною особливістю ручної художньої праці є те, що людина стоїть перед необхідністю прояву індивідуальної творчості, цінність художньої ручної праці полягає ще й в тому, що вона може бути успішною тільки тоді, коли учень уявляє кінцевий продукт своєї роботи, вміє наперед уявляти виріб і хід роботи з ним. Це веде до організованості, охайності і культури праці.

Заняття з ручної художньої праці досить-таки клопітна і інтенсивна праця, але важливо те, що учні не стомлюються тому, що змінюють види діяльності, позу. Статичне напруження м'язів в одному положенні триває не довго, змінюється положення тіла, в працю включаються інші групи м'язів. Це дає можливість учителеві регулювати навантаження учнів, ступінь складності завдання.

Практика доводить, що деякі учні втрачають цікавість до

художньої праці. Це можна пояснити організаційними прорахунками викладачів. До них необхідно віднести неухагу викладача до учня, складне завдання, а головне - поганий інструмент. При роботі з деревиною необхідна умова: інструмент повинен бути добре заточений і відполірована ріжуча частина різця. Інструмент повинен бути зручним і надійним. Коли ведеться ручна обробка металу, то молоток не повинен бути занадто тяжким, а метал - неподатливим. Під час уроків чи занять в гуртках вчитель чи керівник гуртка повинен допомогти дітям в підборі інструменту порадою, і коли вдало буде підібрано інструмент, який надійно лягає в руку, то від праці учень отримає задоволення. Ручна художня праця повинна зайняти провідне місце під час уроків трудового навчання.

Вище були наведені приклади, де при виборі об'єкта праці враховуються знання, уміння і навички, якими повинен опанувати учень. Для більшої ясності візьмемо скриньку для коштовностей, при її виготовленні учень повинен випиляти стінки за розмірами, пиляння деревини буде виконуватись як вздовж, так і поперек волокон, потім обробка стругами заготовки; склеювання їх та підготовка поверхні до оздоблення. Виготовлення скриньки відповідає всім вимогам програми з трудового навчання. Сюди вкладено не тільки художній образ, але й вміння теслі. Коли мова йде про вироби з металу, то теж зрозуміло необхідно підбирати такі об'єкти праці, де буде якомога більше операцій, при виготовленні даного об'єкта.

Достатній розвиток фантазії дитини і вільний доступ до інструменту та верстатів - це запорука оволодіння знаннями, навичками та уміннями під час художньої праці.

Уроки ручної художньої праці повністю забезпечують виконання програми, знімають тяжке матеріальне положення майстерень, шкіл і дають можливість заробити кошти. В нових ринкових умовах є можливість реалізації виробів учнів, а цей момент чомусь не має належного застосування в практиці шкіл. Досить-таки рідко, а то й взагалі не проводяться виставки, де є можливість придбати вироби виготовлені дітьми.

І нікому не потрібно чекати вказівок "зверху". Програми шкіл вже сьогодні дозволяють творчо планувати навчальний процес в майстернях. Замінювати ті розділи програми, які немає можливості виконати, на різні види ручної праці. Сировина для роботи в майстернях, при бажанні знайдеться, а інструмент можна виготовити силами учнів на уроках праці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ковальчук О.В. Українське народознавство. - К.: Освіта, 1994. - 173 с.
2. Любимов Л. Искусство древнего мира. - М.: Просвещение, 1980. - 219 с.

Т.Ф.Калиниченко

Криворожский педуниверситет

РУЧНОЙ ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ ТРУД - УСЛОВИЕ УСПЕШНОГО РАЗВИТИЯ ТВОРЧЕСКИХ СПОСОБНОСТЕЙ ДЕТЕЙ

Творческая фантазия - одна из важнейших психических способностей, которой обладает взрослый человек и, пожалуй, единственная, которая может превратить каждодневный труд в созидательную, приносящую радость деятельность. Не случайно крупные американские промышленники заказывают психологам разработку точных тестирующих методик, позволяющих в процессе приёма на работу новых сотрудников обнаружить в них именно это качество. Но фантазия нужна человеку не только в деятельности, но и в повседневной жизни. Человек, лишённый фантазии, легко оказывается во власти других людей, он не может самостоятельно найти свой путь в жизнь, лишён идей и инициативы, радости творческого познания и труда. Такой человек не свободен.

Д. И. Писарев отмечал, что если бы человек был совершенно лишён способности мечтать, не мог изредка забегать вперёд и созерцать воображением своим в цельной и законченной красоте то самое творение, которое только что начинает складываться под его руками, тогда невозможно было бы определить причину, которая заставляет человека доводить до завершения утомительную работу в области искусства, науки и практической жизни.

Творческая фантазия как процесс создания нового, оригинального образа, строится из накопленных человеком знаний, при этом создаваемый образ, занимает новое неожиданное воплощение.

В своей работе "Космические легенды Востока" Н.К. Рерих писал: "Мечта - это великое качество, ибо оно наполняет сердце